

«En rabiatt rebell blir 250»

//

//]]]]> //]]>

I Tyskland feires det i disse dager at det er 250 år siden filosofen Johann Gottlieb Fichte ble født. I resten av verden er det merkelig stille. Har vi helt glemt den mangfoldige handlingsfilosofen blant de tyske idealistene?

«En rabiatt rebell blir 250», kan man lese i tyske aviser. Tabloide spissformuleringer, til tross: At Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) var en innflytelsesrik tenker i sin samtid, er det liten tvil om. Den kritiske utgaven av hans samlede verker teller 42 bind og viser en sjeldent mangfoldig produksjon. Samme år som hovedverket [Wissenschaftslehre](#) (1794) utkom, ble han professor i Jena. I 1810, da Berlin-universitetet ble opprettet, ble han dets første rektor og dets første professor i filosofi.

//]]]]> //]]>

Fichte tok utgangspunkt i Immanuel Kants tenkning, men utviklet etter hvert sin egen idealistiske filosofi. Ved siden av Friedrich von Schelling, som han til slutt skulle se som en fiende, og G.W.F. Hegel, hvis store ry han ikke skulle rekke å få med seg, kan man trygt plassere Fichte blant en av de tre store tenkerne i den tyske idealismen.

Den 19. mai var det 250 år siden filosofen ble født i Rammenau. I Tyskland feires jubileet med to nye biografier: Manfred Kühns svært omfangsrike *Johann Gottlieb Fichte. Ein deutscher Philosoph* (C.H. Beck, 2012) og Wilhelm G. Jacobs' mer kortfattede *Johann Gottlieb Fichte. Eine Biographie* (Insel-Verlag, 2012).

En tredje stjerne

Fichte var en av få tyske filosofer som i sin samtid hilste den franske revolusjonen entusiastisk velkommen. Senere forandret denne entusiasmen seg imidlertid til en fanatisk motstand mot Napoleon og for etableringen av en tysk nasjonalstat. Slik kunne både den liberale venstresiden i det 19. århundret vise til Fichte, slik det tysknasjonale høyre gjorde i det 20. århundret. De to nye biografiene viser på forskjellig, men utfyllende vis, hvordan Fichte skulle få denne rollen.

Idealisme-forsker Wilhelm Jacobs' summariske, men presise utmeisling, begrenser seg i stor grad til å følge Fichtes personlige, familiære og akademiske utvikling i hans egen samtid. Boken synliggjør med all tydelighet hvordan Fichte tidlig utviklet en bemerkelsesverdig egenrådighet.

//]]]]> //]]>

Første freidige steg inn i offentligheten, var imidlertid ikke initiert av ham selv, men et forsøk på et salgstriks fra en av hans forleggere. Uten Fichtes viten, ble en del av opplaget til hans første bok, [Versuch einer Kritik aller Offenbarung](#), utgitt anonymt. Verket, som undersøker forbindelsene mellom den guddommelige åpenbaringen og Kants kritiske filosofi, var blitt skrevet få uker etter et mislykket møte med Kant i Königsberg og med et ønske om å vekke Kants interesse.

Hensikten med den anonyme utgivelsen var å få offentligheten til å tro at det var snakk om et nytt verk av Kant. Noe også flere gjorde. Kant, på sin side, ønsket å klargjøre situasjonen, og gikk ut offentlig med en hyllest av både verket og dets forfatter. Fichte var med ett blitt en tredje stjerne på den tyske filosofihimmelen.

Fullender Kant

Senere så Fichte seg som den som skal fullende Kants arbeid og rent filosofihistorisk sees Fichtes tenkning først og fremst som en bro mellom Kants tenkning og den hegelske dialektikken noen år senere. Men Fichtes *jeg-tenkning*, hans undersøkelser av menneskets selvbevissthet og selverkjennelse i verden, er betydningsfull nok i seg selv.

Fichte ønsket å overvinne den dualismen Kant hadde skapt med skillet mellom det erkjennende subjekts aprioriske kunnskapsformer og *das Ding an sich*. Han hevder at hele erfaringsinnholdet er utviklet av jeg'et, og kan slik forkaste *das Ding an sich*.

Fichtes tenkning kan omtales som en radikal jeg-tenkning fordi han også ser den ytre verden, materien, som et produkt av menneskets erkjennende ånd. Ved å redusere alt til dette jeget går han forbi Kant, eller ifølge Fichte selv, ville han «tenke Kant ut i sin ytterste konsekvens». Jeg'et er aktivt skapende og et selvstendig prinsipp. I forlengelsen av dette betonte Fichte menneskets selvstendighet og grunnleggende frihet. Den åndelige aktiviteten utgjør tilværelsens grunnlag. Den frie handling dens etikk.

Egenrådig og mangfoldig

//]]]]> //]]>

Fichtes egenrådighet skulle også vise seg i hans svært mangesidige forfatterskap og engasjement: Støtten til den franske revolusjonen og hans omkalfatrende transformering av den kantianske fornuftskritikken i *Wissenschaftslehre*.

Hva så med essayet *Über den Grund Unseres Glaubens an eine göttliche Weltregiereung* (1799) som utløste den såkalte ateismestriden og fikk Fichte avsatt fra professoratet ved Universitetet i Jena? Eller hva med de berømte *Reden an die deutsche Nation* (1807-08) som han holdt ved det nyopprettede Universitetet i Berlin, hvor han tre år senere skulle bli rektor?

Hvordan skal alt dette forstås i lys av en og samme forfatter, spør Jacobs.

Midt i tankestrømmen

Et mulig svar ligger i hvordan Fichtes tenkning ble til midt i blant store kontroverser, mener Jacobs. Han befant seg i en konstellasjon av tenkere med så mange ulike innfallsvinkler og i en periode av stor intellektuell nyskaping at de selv med våre tids sorteringsmekanismer er svært vanskelige å systematisere.

//]]]]> //]]>

Mellom Weimar, Jena, Berlin, Königsberg, Göttingen og andre universitetsbyer ble det sendt brev, traktater og bøker i stor stil: Forfatterne undersøkte på en og samme tid «det absolutte» og Napoleon, paradokset, fragmentet og Gud. De transcendentalfilosofiske, romantiske og ofte mystiske tankebygningene som ble skapt i denne utvekslingen er resultater av en bemerkelsesverdig variasjonsrikdom og intellektuell fantasi.

Et annet mulig svar gis i filosofihistoriker Manfred Kühns utførlige *Johann Gottlieb Fichte. Ein deutscher Philosoph*. Her vurderes nemlig også den bredere sosiale og politiske innflytelsen fra Fichte. Kühn fremholder at man, for å forstå Fichtes historiske betydning, også må legge vekt på hvordan Fichte selv så sin egen tenkning i lys av hvordan han opptrådte i møte med de realhistoriske brytningene i samtiden.

Filosofisk risikoprojekt?

I forlengelsen av dette presenterer Kühn imidlertid også en forsøksvis kritikk av Fichtes historiske rolle – et ekko fra Fichtes samtid, da nær sagt alle hans kollegaer og studenter etterhvert skulle ta avstand fra ham.

For ettertiden dreier debattene om Fichtes historiske betydning primært omkring hans rolle i utviklingen av den tyske nasjonalismen. I sine [Reden an die deutsche Nation](#), som han holdt i Berlin under den franske okkupasjonen i 1807-1808, overtok og videreutviklet Fichte Johann Gottfried von Herders idé om det tyske språkfelleskapets organiske opprinnelighet. Herfra manted han til motstand mot de franske okkupantene og tok til orde for selvstendige politiske institusjoner innenfor det tyske språkområdet. Bare slik kunne tyskernes politiske underlegenhet samstemmes med deres kulturelle rikdom. I denne perioden utgav Fichte flere politiske tekster med en sterk nasjonalistisk og sosialistisk tendens.

//]]]]> //]]>

Mange har stilt spørsmålstegn om hvorvidt Fichtes politiske engasjement kan sees i lys av hans øvrige tenkning? Ligger Fichtes negative ytringer om jødene som en del av hans fornuftsbegrep? Viser han her en retning for nasjonalsosialistenes *Generalplan Ost*?

Som et barn av sin tid, lekte Fichte med offentligheten som arena, skriver Kühn. Han gjennomgår hvordan Fichte med den største oppmerksomhet observerte de samtidige bevegelsene innenfor litteraturen, filosofien, i teologi og statsvitenskap. I tillegg, fremhever Kühn, lot Fichte sine metafilosofiske overveielser sirkulere blant studentene som en «uskreven lære». Samtidig leverte han stadig smaksprøver på sine samtidsanalyser.

Slik førte han filosofien og samtidsanalysen sammen med spekulativ kraft. Med dette gjorde han filosofien til et høyrisikoprojekt, hevder Kühn.

Det er i lys av denne involveringen i samtiden at Fichtes mange såkalte [populærvitenskapelige tekster](#) må forstås. Blant disse er en tekst om Machiavelli, hvor han med stor innlevelse forskyver sin historiefilosofi i retning av en ny forståelse av forholdet mellom teori og praksis. For Fichte fremstod disse som en enhet.

Historiens dom

Avslutningsvis i sin nye bok er imidlertid Kühn klar: «Historiens dom er entydig: Fichte hadde en uheldig innflytelse på tysk historie. Alle forsøk på å pynte på dette, til tross, må han regnes som en av forfedrene til den usalige tyske nasjonalismen og spiller slik en rolle i opprinnelsen til nasjonalsosialismen.»

Det er all grunn til å problematisere en slik lesning av historien, og det er da også gjort forsøk på å revidere et slikt Fichte-bilde. Fichtes samlede verker i kritisk utgave ved *Die Bayerische Akademie der Wissenschaft* (Verlag Frommann-Holzboog) teller 42 bind. Her er også separate utgivelser inneholdende samtidige anmeldelser og kommentarer. En totalrevisjon er det ikke snakk om, men det helhetsbildet som en slik utgivelse legger grunnlaget for, må kunne sies å forsvinne i biografens lesninger.

Tyske aviser ser i alle fall ingen grunn til å la være å markere tenkeren, som mer enn noen annen kan sies å personifisere begrepet «det absolutte jeg» – i all sin mangfoldighet.

Videre lesning:

- Manfred Frank (utg.): *Selbstbewußtseinstheorien von Fichte bis Sartre*. (Suhrkamp/ Insel 1991)
- Wilhelm G. Jacobs: *Johann Gottlieb Fichte. Eine Biographie* (Insel Verlag, 2012)
- Manfred Kühn: *Johann Gottlieb Fichte. Ein deutscher Philosoph, 1762–1814* (C.H. Beck Verlag, 2012)
- Rüdiger Safranski: *Romantik. Eine deutsche Affäre* (Hanser Verlag, 2007)
- Terry Pinkard: [German Philosophy, 1760-1860. The Legacy of Idealism](#) (Cambridge University Press, 2002)